

ІНТЕГРАЦІЯ ІНШОМОВНОЇ ВЕРБАЛЬНОЇ ТА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ВОЄННОГО ЧАСУ

INTEGRATION OF FOREIGN LANGUAGE VERBAL AND NON-VERBAL COMMUNICATION IN WARTIME DISTANCE LEARNING

Стаття зачіпає проблеми глибокого розуміння таких форм комунікації, як вербальна і невербальна. У роботі підкреслена важливість невербального спілкування. Дистанційна освіта в сучасних реаліях воєнного стану вимагає від сучасного викладача іноземних мов уміння інтегрувати засоби спілкування у курсі вивчення предмету. Це зумовлює не лише підвищення мотивації до вивчення іноземної мови, але й порозуміння та емотивну гармонію заняття з іноземної мови. Незважаючи на широке висвітлення проблеми в науковій літературі, мало уваги приділялось поєднанню вербального і невербального компоненту саме у дистанційному форматі викладання. Це зумовило актуальність статті. Вимушене дистанційне навчання, зумовлене воєнною агресією з боку Російської Федерації стало передумовою визначення мети теоретичного дослідження: розробити дидактичні стратегії поєднання вербального і невербального аспекту у курсі вивчення іноземної мови, щоб зробити дистанційний курс максимально комфортним для українських студентів, створити позитивну атмосферу, сприятливу для оволодіння іноземними навичками. У рамках дослідження були визначені основні поняття. У статті проаналізовано теоретичні дослідження проблеми за останні роки з метою з'ясування доречності та ефективності інтеграції вербальних і невербальних засобів комунікації, виділено шляхи використання вербального та невербального компонента іноземного спілкування, сформульовані принципи успішного он лайн навчання, окреслені стратегічні підходи до використання вербальних і невербальних засобів іноземного спілкування. Дослідження показали, що студенти ефективніше передають повідомлення завдяки інтеграції обох форм на дистанційному занятті з іноземної мови. Показано різницю між вербальним і невербальним спілкуванням: вербальний компонент використовує для обміну повідомленнями слова в усному або письмовому вигляді, тоді як невербальний передає інформацію без використання слів. Результати дослідження спрямовані на реалізацію стратегій, які можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів для мотивації студентів до іноземних інтерактивних дій.

Ключові слова: типи спілкування, вербальний компонент, невербальний компонент, дистанційне навчання, іноземна мова.

The present article deals with the problems of profound understanding of such forms of communication as verbal and non verbal ones. The importance of non verbal communication was highlighted. Wartime distance education requires the qualified foreign language teacher able to integrate both means of communication in foreign language course. It determines not only the motivation in learning a foreign language, but also emotional harmony during the classes. The creation of a positive atmosphere leads to mastering foreign language skills. Despite numerous researches that reflected the problem in the scientific literature, little attention has been paid to the integration of verbal and non-verbal components in the distance teaching. It has determined the relevance of the article. Forced distance learning, owing to the military aggression of the Russian Federation, has become a prerequisite for designating the aim of this theoretical research which consists in developing didactic strategies for combining verbal and non-verbal aspects during the university foreign language classes in order to make the distance course as comfortable as possible for Ukrainian students. In the study the main concepts were defined. Theoretical researches of the problem to clarify effectiveness of the integration of verbal and non-verbal means of communication have been analyzed; the ways of using have been highlighted, the principles of successful online learning have been formulated, strategic approaches to the use of verbal and non-verbal means in foreign language communication have been outlined. Research has shown that students convey the messages more effectively due to the integration of both forms during the distance learning of foreign languages. The difference between verbal and non verbal communication has been shown. Verbal communication uses spoken or written words to exchange messages while non verbal one conveys information without use of words. The findings of this study are aimed at implementing of the strategies that could be used by teachers of high educational establishments to motivate low-level students to foreign language interaction.

Key words: types of communication, verbal component, non-verbal component, distance learning, foreign languages.

УДК 81-13:81'243:378.147
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.2.9>

Крекотень О.В.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного
університету

Березняк О.П.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного
університету

Байдак Л.І.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Шлях ґрунтовного підходу до вивчення іноземних мов має бути стрижневим у вищих навчальних закладах немовного профілю, бо держава потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних спілкуватись у рамках вирішення спільних завдань з післявоєнного відновлення України. Якщо Україна інтегрується до європейської спільноти, то ключовим завданням освітнього процесу

визначатиметься активне використання іноземної мови через опанування навичок критично мислити, працювати з автентичною інформацією, виявляти розумову гнучкість тощо [1, с. 7].

Оскільки мовна комунікація передбачає невербальний компонент, вважаємо за доцільне поєднати дві взаємозалежні складові: вербальну і невербальну у дистанційному курсі іноземної мови для студентів агрономічних та технологічних

спеціальностей українських закладів вищої освіти. Оволодіти прийомами невербальної комунікації для підготовки успішних професійних презентацій, подолати «штучність» спілкування, налагодити взаємодію, уникнути комунікативних невдач, підвищити мотивацію студентів на шляху опанування іноземною мовою – все це є принципово важливими завданнями іншомовного курсу [2, с. 97]. Це зумовлює актуальність дослідження. Роль сучасного студента змінюється: з об'єкту впливу викладача до активного суб'єкту навчання як освітнього процесу, при цьому студент отримує право самостійного вибору як засобів оволодіння знаннями, так і умов їх отримання. Викладачеві ж залишається роль партнера в комунікації [3, с. 192]. Хоч дистанційне навчання і має багато переваг, але одним з найважливіших недоліків є «обмежений обсяг живого спілкування» та «труднощі з адаптацією до нових правил». Університет має бути місцем об'єднання студентського співтовариства та полегшення соціалізації суб'єктів спілкування. [3, с. 193].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вміння спілкуватись іноземною мовою у фаховій діяльності висококваліфікованого українського спеціаліста технологічного напрямку важко переоцінити. Тому дослідження саме комунікативного підходу протягом більш ніж півстоліття стає у полі зору наукових та практичних досліджень вчених України та зарубіжжя. М. Каленик класифікував навчальні та комунікативні стратегії у вивченні іноземної мови, підкресливши при цьому, що часто навчальна стратегія стає комунікативною за умови її використання у реальному спілкуванні [1, с. 8]. Саме тому іншомовна компетентність передбачає володіння знаннями та навичками як вербального, так і невербального компонентів мовлення для «заповнення комунікативних прогалів в розвитку іншомовних здібностей» [1, с. 8]. Досліджуючи публічні виступи фахівців технічного профілю на предмет використання невербальних засобів комунікації, Н.В. Колотій дійшла висновку, що це не лише дієвий засіб встановлення контакту з аудиторією, але й найважливіше доповнення мовної комунікації, бо «мовленнєві та не мовленнєві засоби впливу на цільову аудиторію мають перебувати в гармонії [4, с. 250]. Вона називає невербальний компонент технічною стороною комунікації [4, с. 247] та спростовує поширену думку, що «комунікативні навички не є основними в професійній діяльності фахівців технічного профілю» [4, с. 248].

Більшість науковців розділяють доведене експериментально твердження О. Наливайко, Л. Нуралієвої та Л. Сиволицької, що вербальні і невербальні методи у викладанні іноземної мови варто використовувати інтегровано, бо таким чином відтворюється наближена до реальності ситуація мовлення [5; 6]. Згідно з результатами

дослідження, хоч невербальний «метод мовчання» та «метод 25 кадрів» знайшли відгук у учасників експерименту, все ж максимально ефективним та результативним студенти обрали вербальний метод «занурення» Шехтера [5, с. 45].

Дослідження впливу вербальної та невербальної комунікації викладача традиційного та дистанційного вивчення іноземних мов на результативність навчання від групи дослідників *N. Zakaria, N. Norul'Azmi, N. Yusoff, H. Baharudin* впевнено довів, що ефективна лише сукупність комунікативних вмінь вербального та невербального компонентів. У першу чергу сам викладач має досконало володіти такими вміннями, тоді результативність засвоєного матеріалу складатиме 80% на противагу 20% при використанні лише вербальної комунікації. Студенти мають сприймати не лише вираз обличчя викладача, а й жести, пози та варіації голосу. Доведено, щоб підтримувати мотивацію до вивчення предмету, викладачеві слід регулярно змінювати інтонації, рухатись під час заняття, змінювати локацію тощо [6, с. 2565]. На прикладі вивчення арабської мови було зроблене порівняння ефективності традиційних занять та дистанційних з використанням електронних ресурсів [6]. Якщо охарактеризувати методи невербальної комунікації у традиційному класі, то емотивна взаємодія відбувається напряду і має безліч варіантів, викладачу все ж доводиться стежити за поведінкою студентів та їх пересуваннями в аудиторії, відповідати на безліч запитань, пристосовуватись до індивідуальності студента. Завдяки двосторонній комунікації, результат навчання може бути отриманий в кінці теми. Стосовно ж віртуального класу, емотивна взаємодія лімітована, відповіді студентів часто обмежені лише письмовою формою, контроль класу в цілому неможливий, допустимо лише проведення обговорення в інтерактивному режимі, що ускладнює роботу викладача. За умови попереднього запису навчального відео, викладачеві доводиться уявляти перед собою аудиторію. Відволіктися неможливо, однак є можливість зекономити час. Не всі невербальні засоби комунікації можуть бути використані, однак з'являються додаткові можливості використання мультимедійних засобів та електронних платформ [6, с. 2565]. Принципи успішного он-лайн навчання, представлені *John Cable, Clara Cheung* (згідно досліджень Чікерінга та Гамсона), висвітлені у Таблиці 1:

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз педагогічних досліджень з метою з'ясування доречності та ефективності інтеграції вербальних і невербальних засобів комунікації у курсі вивчення іноземних мов дає підстави дійти висновку, що проблема висвітлена досить широко в працях науковців України та зарубіжжя, навіть доведена необхідність використання

Вісім принципів успішного он-лайн навчання

№ з/п	Формулювання принципу	Визначення концепції принципу
Принцип 1	Взаємодія «студент-викладач»	Викладацький склад має взаємодіяти зі студентами задля допомоги у вирішенні проблем студентів щодо он-лайн курсів та збереження їх вмотивованості щодо навчання
Принцип 2	Колаборативне навчання	Участь у групових дискусіях, спільний пошук інформації та дослідження допомагають студентам розвивати навички мислення вищого порядку та досягти глибокої генерації знань.
Принцип 3	Активне навчання	Активне навчання допомагає студенту взяти ініціативу у власному навчанні, залишаючи для викладача роль партнера. Знання, що застосовуються у повсякденному житті, сприяють довготривалому їх збереженню.
Принцип 4	Отримання оперативного зворотного зв'язку	Своєчасний зворотній зв'язок надає можливість студенту поміркувати над тим, чого вони навчилися та оцінити наявні знання.
Принцип 5	Фіксація часу для виконання завдань	Викладач має допомогти студенту розподілити час на навчання та чітко визначити очікуваний час задля високої результативності.
Принцип 6	Високі стандарти навчання	Вищі очікування сприятимуть вищій успішності студентів. Феномен називають ще принципом самореалізованого про-роцтва.
Принцип 7	Повага до талантів та різноманітні засоби навчання	Викладачі мають не лише сприяти розвитку талантів, але й запроваджувати різноманітні прийоми навчання щоб задовольнити сучасні потреби студентів у розвитку особистості
Принцип 8	Сучасні технології	Технології використовуються як важіль покращення процесу навчання студентів

Джерело: за John Cable, Clara Cheung [5]

невербального компоненту у курсі іноземної мови фахівців технічного профілю [2; 4]. Але сучасні реалії вимагають розширити поле досліджень і звернути увагу на поєднання вербального та невербального компоненту саме у дистанційному форматі викладання. Негативний вплив війни чи пандемії призвів до зниження мотивації як студентів, так і викладачів. Більше того, результати навчання в Україні нині нижчі, ніж у країнах Європи [3, с. 193]. Тож, зробити дистанційне навчання максимально комфортним для українських студентів, зацікавити їх перспективою всебічного оволодіння іншомовними навичками, розробити дидактичні стратегії у використанні невербальних засобів спілкування наряду з вербальними, створити позитивний фон при вивченні іноземної мови – ці аспекти діяльності відкривають нові горизонти педагогічного пошуку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідити можливості поєднання вербального та невербального аспекту іншомовної комунікації в умовах вимушеного дистанційного навчання, зумовленого воєнною агресією з боку Росії. З огляду на мету були визначені завдання дослідження: проаналізувати глибину освітлення даної освітньої проблеми в науковій літературі, визначити основні понятійні концепції та дидактичні засади проведення практичних занять з іноземної мови, розробити стратегію використання вербальних і невербальних засобів у курсі дистанційного вивчення іноземної мови.

Для досягнення мети були застосовані такі методи наукового дослідження, як методи аналізу та синтезу, узагальнення, порівняння тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. По-перше, слід виділити значення досліджуваних термінів. Під вербальною (лінгвістичною) комунікацією розумітимемо будь-яке повідомлення, що передається за допомогою голосу. З одного боку, це сукупність голосових одиниць, визначених ситуацією спілкування. З іншого боку, це структурований та кодифікований засіб вираження думки, потреби, волі або почуттів [8, с. 15]. Під невербальною комунікацією маємо на увазі комунікацію без використання слів з метою передавання або отримання інформації [9, с. 6]. Необхідність інтеграції цих двох компонентів спілкування у курсі вивчення іноземних мов не викликає сумнівів, бо за результатами досліджень вчених, лише 7% інформації передається вербально, тобто свідомо обраними словами та виразами, що є у лексичному запасі людини. 55% усної комунікації відбувається за допомогою виразу обличчя, візуального контакту, рухів тіла, пози або фізичної дистанції. 38 % інформації передається інтонацією та силою голосу [10, с. 41]. З практичної точки зору важливо включити до змісту дисципліни, що вивчається, відеоролик про важливість невербального спілкування з метою мотивації студентів (<https://vimeo.com/54055798>). Є думка, що для оволодіння іноземною мовою у сучасній системі вищої освіти набуття знань не головне, пріоритетом

є «опанування стратегічним мисленням та комунікативними навичками, ... формування певних переконань та поглядів на цілі та можливості у навчанні» [1, с. 10]. Виходячи з цього, сучасна дистанційна освіта має бути направлена як на автономію та відповідальність тих, хто навчається, так і на їх мотивацію та ефективність. Сучасні технології не зменшують соціальні інтерактивні здобутки навчання, а, навпаки, збагачують, наповнюють та розвивають її. Вивчати мову онлайн (e-learning) стає все більш незамінним елементом системи навчання, бо сучасне покоління можна назвати «носіями діджиталізації», що використовують цифрові технології з дитинства [11, с. 15]. Звісно, інтерактивне мовне навчання не може, без участі викладача, вирішувати завдання професійно орієнтованого іншомовного курсу та замінити повноцінне навчальне спілкування, але може його доповнити. Вербальна та невербальна комунікація може бути поєднана в дистанційному курсі іноземної мови. З чисельних типологій комунікації виділимо класифікацію від *Dita Venica*, узагальнену в Таблиці 2:

Розробляючи програму вивчення мови, студентів варто вчити робити паузи в кінці фраз, підкреслювати важливі слова, тренувати інтонацію, вміння підтримувати ритм мовлення [9, с. 20]. Важливе значення має цілеспрямована робота з відпрацювання навичок невербального спілкування. Завдання для студентів можуть бути різноманітними: від простого написання списку засобів невербального спілкування, відомих студентів, до рольової гри, де він гратиме визначену роль. *Sophie Lemieux*[9] презентувала комплекс спеціальних вправ для розвитку навичок невербального спілкування: виразити значення фраз: *Va-t-en ! Tu ne dois pas parler. Je suis tellement excitée. Puis-je t'aider ? Excellent travail !* без вживання слів [9, с. 26]; визначити, яку інформацію хочуть донести люди на фото [9, с. 27-28], відтворити жести

та емоції людини, яка хоче допомогти або потребує допомоги [9, с. 29], прочитати повідомлення, використовуючи певну емоцію, використати жест для підтвердження емоції [9, с. 32]. Саме дистанційна освіта надає можливості використання жестів замість слів, надає можливість розробити певну символіку заняття. Практичне використання 10-15 хвилин навчального часу на відпрацювання засобів невербального спілкування у курсі «Французька мова (вибіркова дисципліна)» показало стовідсоткове підвищення мотивації та результативності усного мовлення студентів. Звісно, теоретичне дослідження вимагає більш досконалої апробації, але перевести в практичну площину дослідження буде темою наступної роботи.

Враховуючи все вищезгадане, окреслимо стратегічні підходи у використанні вербальних і невербальних засобів іншомовного спілкування: 1) донести до відома студентів, що під час розмови, навіть дистанційно, треба настроюватись на хвилю співрозмовника, заздалегідь продумати не лише точні і стислі висловлювання, але й пози, міміку та жести; 2) вимовляти слова точно і правильно, уповільнюючи темп мовлення, змінюючи час від часу інтонацію та роблячи наголоси на більш важливих словах; 3) не перебивати, після формулювання питання дати співбесіднику час на роздуми для оформлення відповіді [1, с. 11]; 4) не боятись виражати емоції вербально або невербально, це сприяє контакту; 5) виказувати повагу до співрозмовника, але контролювати розуміння послань перепитуванням; 6) надати можливість рухатись під час бесіди, не зважаючи на обмежені можливості екрану; 7) використовувати за можливістю інструменти візуалізації; 8) завжди пам'ятати, що комунікація відбувається навіть під час мовчання [10, с. 29].

Висновки із цього дослідження і подальші **перспективи в цьому напрямку**. Вивчення іноземної мови у воєнний час передбачає як дистанційну

Таблиця 2

Типи вербальної та невербальної комунікації у курсі вивчення іноземних мов

<i>Типи вербальної комунікації</i>	<i>Основні характерні риси</i>	<i>Типи невербальної комунікації</i>	<i>Основні характерні риси</i>
Міжособистісна	Визначається двоосібним спілкуванням згідно визначеної ролі, з миттєвим фітбеком	Кінесика	Визначається певними жестами, рухами тіла, мімікою
Внутрішньоособистісна	Мовчазне спілкування наодинці, що може передбачати надалі вербальне вираження	Проксеміка та хронеміка	Передбачає дистанціювання у просторі та певний тайм менеджмент
Комунікація в малих групах	Задіяні більше двох осіб, передбачає вирішення спільної задачі	Окулесика	Передавання інформації через зоровий контакт
Публічна	Одна персона адресує послання певній кількості людей задля досягнення максимального розуміння	Паралінгвістичне спілкування	Характер послання визначається голосовими змінами тембру, швидкості тощо.

Джерело: за *Dita Venica* [12]

навчальну діяльність в певний час в одному місці під керівництвом викладача, так і частково самостійну діяльність з використанням сучасних електронних програм чи віртуальних компонентів, коли, через обстріли, немає можливості виходити на зв'язок. Не треба недооцінювати важливість невербального компоненту при передачі думок, переваги групової роботи над індивідуальною, ролі мовчання та емоцій у побудові іншомовного висловлювання. Перспективи розвитку дослідження вбачаються у подальшому практичному впровадженні його результатів до програмних документів курсу іноземної мови у вищих навчальних закладах, створення інтегрованих підручників та практичних дистанційних курсів професійного спрямування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Каленик М. Формування англомовної навчально-стратегічної компетентності учнів базової школи як освітня проблема у науковій літературі. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2022. Т. 10, № 4. С. 6-14.
2. Колотій Н. В. Формування навичок невербальної комунікації у майбутніх ІТ- фахівців під час проведення презентацій англійською мовою. *Наукові праці. Педагогіка*, 2019. Вип.311, № 323. С. 97-99.
3. Корняк В.С., Чередник Л.М., Діра Н.О. Змішане навчання в кризових умовах: особливості, ризики. *Інноваційна педагогіка*, 2022. Т. 2, № 50. С. 192-196.
4. Колотій Н.В. Важливість використання невербальних засобів комунікації під час публічних виступів фахівців технічного профілю. *Прикладні соціально-комунікаційні технології. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т.32(71), № 3, Ч.2. С. 247-251 DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.3-2/41>
5. Наливайко О., Нуралієва Л., Сиволоцька Л. Вербальні та невербальні методи активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти в процесі вивчення іноземних мов. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 2021. 1(48), С. 40-46. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2021-48-05>
6. Zakaria N. S., Norul'Azmi N. A., Yusoff N. M. R. N., Baharudin H. Cultivating Nonverbal Communication (NVC) Skills among Arabic Language Teachers in Virtual Classroom: *Creative Education*, 2019. № 10, С. 2564-2573. <https://doi.org/10.4236/ce.2019.1012184>
7. Cable John, Cheung Clara. Eight Principles of Effective Online Teaching: *PM World Journal*. 2017.V. 6, № 7. P.1-16 URL : www.pmworldjournal.net
8. Kasmi D., Doua A. Le non-verbal et le para-verbal en classe de FLE : entre tremplin et obstacle de m'apprentissage de la compréhension de l'écrit : *Mémoire. Option : Didactique des langues appliquées*, 2022. 109 p.
9. Sophie Lemieux. Facilité à communiquer. La communication non verbale : Centre FOR A, 2017. 35p.
10. Sophie Lemieux. Facilité à communiquer. La communication verbale : Centre FOR A, 2017. 43 p.
11. Gilles Berger. La Ticéitude, enseignement interactif en ligne du FLE : approche didactique et méthodologique curriculaire en contexte innovant. Linguistique : Université de Franche-Comté, 2015.
12. Dita Venica. Teacher-student Verbal and Non Verbal Interaction in EFL Learning. Muhammadiyah University: North Sumatra, Medan. 2019. 83 p.